

Projekt OTVORENÉ ŠKOLY_ - výchova k demokracii ako prevencia extrémizmu prostredníctvom rovesníckeho vzdelávania

OTVORENÉ ŠKOLY – Učiť sa demokracii prostredníctvom demokracie na školách

Nadácia otvorenej spoločnosti si v tomto roku pripomína 25. výročie vzniku. Bilancia vyše 6000 projektov a podujatí za dané obdobie na poli rozvoja demokracie, humanitných vied, ochrany ľudských a menšinových práv by mala byť dôvodom na hrdosť. Pri tejto príležitosti by sme radi konštatovali, že spoločnosť sa v chápaní otvorenosti a demokracia posunula výrazne vpred v porovnaní s obdobím pred r. 1989. Skutočnosť je však zložitejšia a **z pohľadu princípov demokracie je nelineárny spoločenský vývoj zrejmy už nielen na Slovensku, ale i v Európe a USA.**

Za najväčšiu výzvu zdravého spoločenského vývoja súčasnosti dnes považujeme fakt, že falošný spomienkový optimizmus staršej generácie dopĺňa nedôvera mládeže v mechanizmy a nástroje demokracie. Simulované študentské voľby na stredných školách v r. 2016, ale i volebné preferencie prvovoličov z marca 2016 potvrdzujú príklon mládeže k nesyetémovým stranám a ich (ne)riešeniam spoločenského stavu.

Názorová radikalizácia vo verejnom priestore a vstup extrémistických a fašistických strán do parlamentov v Európe len podčiarkujú dôležitosť efektívnej výchovy k zodpovednému občianstvu a demokracii. Prakticky všetky krajiny západného sveta ju zaradili do svojej výuky a ani Slovensko nie je v tomto smere výnimkou.

Výskum školského a vzdelávacieho prostredia i skúsenosti odborníkov na Slovensku poukazujú na to, že v drvejšej väčšine prípadov hovoríme o jednom z najmenej demokratických prostredí v krajine. Školy a ich prostredia fungujú v atmosfére autonómnej diktatúry, kde žiaci a študenti nenachádzajú podnety a ani priestor na to, aby si fungovanie nástrojov zastupiteľskej demokracie naživo aj vyskúšali.

Nazdávame sa preto, že **je nutné výchovu k demokracii a občianstvu inovovať tak, aby sa mládež omnoho lepšie vyrovnávala s nástrahami, ktoré 21. storočie prináša.** Znamená to otvorenie školského prostredia novým ideám, podporu žiakov k vlastnej iniciatíve, otvorenie priestoru pre spoznávanie spoločnosti, pomoc pri riešení jej problémov a **sprístupnenie praktických opatrení a nástrojov pre uplatnenie nástrojov, ktoré má občan v demokracii k dispozícii už študentom priamo na školách a nie až po ich odchode.**

Pri vytváraní inovatívnych projektov pre naše školy, ktoré by mohli rozvinúť demokratické povedomie a občianske zručnosti u mladých ľudí, sa môžeme inšpirovať v zahraničí. Vo viacerých krajinách sa vyskúšali rôzne prístupy a aktivity, ktorými sa snažili dosiahnuť podobný cieľ.

Nasledujúce riadky vychádzajú zo správ Rady Európy a článkov expertov venujúcim sa oblasti občianskej výchovy. V rôznom rozsahu navrhujú programy pre školy, prípadne skúmajú ich dopad. Tieto zdroje nám teda môžu slúžiť na inšpiráciu, aj keď pri organizácii konkrétnych činností musíme prihliadať na naše miestne možnosti a zvyklosti.

Po úvode

Výchova k občianstvu môže prebiehať v rôznom prostredí a za pomoci rôznych metodík a prístupov. Jednu z kategorizácií možností a praktík občianskej výchovy predstavili vedci okolo Geboers et. al (2013). Prehľad je v tabuľke č. 1. Každý z týchto prístupov má svoje pozitíva i negatíva, a ani jeden z nich nemožno brať ako všeobecný liek riešiaci všetky naše problémy. V skutočnosti väčšina metodických, normatívnych i vedeckých (cf. Biesta, Lawy 2006; Crick 1998, EACEA, Eurydice 2012, Rada Európy 2010) zdrojov hovorí o tom, že je nutné a zároveň efektívne prepájať formálne vzdelávanie k občianstvu na vyučovacích hodinách v škole s menej formálnou formou vzdelávania mimo triedy.

Jedným z nápadov, s ktorými prichádza OSF, je aj práca detí s dobrovoľníkmi - rovesníkmi, ktorí by s nimi preberali témy demokracie, ľudských práv, korupcie a ďalších fenoménov súčasnej doby. Takýto projekt má svoje opodstatnenie, pretože sa istým spôsobom snaží obchádzať medzigeneračný konflikt. Žiaci sú omnoho otvorenejší prijímaniu nových pohľadov a názorov od svojich rovesníkov ako prijímaniu prostredníctvom výkladu vyučujúceho.

Podobné projekty nie sú výnimkou ani v zahraničí. Rada Európy podporuje najmä zapojenie študentov vysokých škôl, predovšetkým zo spoločenskovedných študijných programov, do výuky prostredníctvom rozličných programov (Rada Európy 2010). Jeden z príkladov, ktoré Rada Európy uvádza, sa týka rómskej menšiny. V Srbsku sa Združenie rómskych študentov vo Vojvodine stará o vytváranie a udržiavanie vzťahov medzi miestnou rómskou komunitou a vzdelávacími inštitúciami. Program organizovaný mladými Rómami sa snaží podporovať mladých šikovných študentov z tejto etnickej skupiny v tom, aby dokončili strednú školu a prípadne pokračovali štúdiom na univerzite. Finančnou podporou, odbornými radami a poradenstvom vytvárajú podmienky k tomu, aby sa mladí Rómovia mohli vyhnúť problémom spojeným s diskrimináciou a odmietaním. Dosiahnutie vysokoškolského vzdelania je zároveň predpokladom pre podporu demokracie a konceptu ľudských práv. Navyše, spolková činnosť, ktorú združenie vykonáva, rovnako zapája mladých do práce so svojou komunitou. Toto zlepšuje skúsenosti s praktickými otázkami týkajúcimi sa demokracie – jedná sa o dobrovoľnú spolkovú činnosť, riešenie problémov, hromadenie záujmov za účelom presadenia určitého nápadu.

Tabuľka č. 1

Typ výchovy	Opis	Príklady
Výchova na škole	Činnosti, ktoré sú súčasťou výukového programu, a vykonávajú sa v škole	-Formálna výuka občianskej výchovy -Predmety vyžadujúce kritické myslenie
Výchova mimo školy	Činnosti, ktoré sú povinnou súčasťou výukového programu, ale konajú sa mimo školy	-Organizovaná návšteva štátnych inštitúcií -Činnosť pre blaho obce
Atmosféra u pedagogického zboru	Všetky postupy a činnosti, ktoré učitelia vykonávajú za účelom ovplyvniť aktivity žiakov a atmosféru v triede	-Učiteľ podporuje žiakov -Učiteľ vyhľadáva možnosti občianskej angažovanosti pre žiakov -V triede sú vedené diskusie a dialóg -Učiteľ disponuje demokratickým duchom
Činnosti mimo výukového plánu	Všetky ďalšie aktivity pod dohľadom školy, ktoré vedú k pestovaniu občianskych zručností u žiakov	-Žiaci vykonávajú dobrovoľnú službu obci -Účasť v školských kluboch -Účasť v školských športových tímoch

Program zapájania vysokoškolákov do dobrovoľnej práce má veľký význam aj pre nich samotných. Nielenže môžu získať cenné pracovné skúsenosti, ale svojou činnosťou by mali aj doceliť praktické

využitie svojich teoretických znalostí na riešenie problémov komunity. Okrem toho sú študenti vo viacerých krajinách motivovaní aj možnosťou získať za svoju dobrovoľnú prácu kreditové ohodnotenie. Súčasne sa vytvára partnerstvo medzi školami, z ktorého môže miestna komunita ťažiť aj v budúcnosti.

Aj druhý program, ktorý navrhuje OSF, totiž demokratizácia škôl cez žiacke a študentské rady, môže hľadať inšpiráciu v zahraničí. Postavenie študentov vo vzťahu k rozhodovaniu na škole však podľa súčasnej legislatívy resp. ministerských vyhlášok nie je význačné. V celoškolských radách, kde pravidelne zasadá okolo 10 až 12 členov z radov zamestnancov, zástupcov zriaďovateľa, či rodičov, sú študenti zastúpení len jediným členom (pri učilištiach nemajú žiaci žiadne zastúpenie v rade). Navyše majú študenti vo väčšine otázok týkajúcich sa rozhodnutí na škole len poradný hlas (EACEA, Eurydice 2012).

Príklady z iných štátov EU nám ukazujú, že rozsiahlejšie zapojenie študentov, resp. žiackych školských rád do organizovania školského života je možné. V Španielsku napríklad žiaci spolurozhodujú aj o výbere riaditeľa školy a právomoci majú i v otázkach prijímacieho riadenia či hodnotenia na školách. Zároveň štát ponúka školenia pre záujemcov, pre lepšiu prípravu na rozhodovanie o fungovaní školy. Okrem toho sa v Španielsku aj hodnotí zapájanie sa do života školy ako súčasť známky z predmetu „Náuka o spoločnosti“. Iný príklad je z Nórska, kde pripravili vyučovací predmet, ktorý sa nazýval „Práca v žiackej školskej rade“. Žiaci sa na ňom učili dialógu, vyjednávaníu a robeníu kompromisov, ale pracovali i na riešení problémov, s ktorými sa ich spolužiaci stretávali. Na konci roka boli za svoju prácu ohodnotení, tak ako na ostatných školských predmetoch. Práve možnosť byť za svoju prácu ohodnotený je považovaná u expertov ako zásadná pri motivovaní žiakov zapájať sa do rôznych školských projektov (EACEA, Eurydice 2012).

Okrem demokratizácie na školách je možné viac demokratizovať i celý školský systém. Vo viacerých krajinách Európskej únie existuje orgán zastupujúci študentov na vyšších úrovniach než samotnej školy – od miestnych až po celoštátne. Tie potom môžu vytvárať širšie projekty so zapojením viac než jedinej školy. Vo viacerých krajinách potom celoštátne rady aj konzultujú reformy školstva priamo s ministerstvom, zastupujú práva študentov a v niektorých štátoch i konzultujú legislatívne zmeny, ktoré sa priamo netýkajú školstva. Samozrejme, v takýchto radách sa môže z pochopiteľných dôvodov priamo angažovať len malá skupina študentov. Avšak nepriama účasť, pripomienkovanie či priamo navrhovanie určitých programov je v právomoci každého jedného študenta. Preto samotná existencia takýchto orgánov môže mať pozitívny vplyv na predstavy a znalosti o demokracii (EACEA, Eurydice 2012).

Sú však aj iné projekty, ktoré prinášajú demokraciu do škôl, resp. učia žiakov demokracii mimo škôl. Často sa jedná o spoluprácu medzi školami a miestnymi úradmi, políciou, hasičmi, ale aj mimovládnyimi organizáciami či podnikateľmi. Ideou za takouto spoluprácou je u žiakov budovať zmysel pre spoločenskú zodpovednosť, lokálpatriotizmus i demokratickú angažovanosť. Žiaci by mali byť zapájaní do projektov, ktoré riešia miestne problémy. V rôznych krajinách majú k týmto otázkam rozličný prístup (EACEA, Eurydice 2012).

Vo Francúzsku, Nemecku či Taliansku majú školy pre žiakov vyhľadávať možnosti k uplatneniu v miestnej komunite. V Holandsku musia žiaci stredných škôl povinne pre komunitu odrobiť 30 hodín. V pobaltských krajinách vytvorili projekty, ktoré školy a žiakov podporovali v dobrovoľnej činnosti. V ďalších štátoch boli neraz organizované jednorazové projekty, ktoré mali preniesť občiansku angažovanosť do konkrétnych činov. V Bulharsku, Lotyšsku, Maďarsku, Portugalsku či Slovinsku vyzývali priamo žiakov k tomu, aby predkladali návrhy spojené s ochranou životného prostredia v okolí svojich škôl. Žiaci nielenže spoznali možnosti dobrovoľnej iniciatívy a vyvinuli vlastné úsilie pre blaho obce, zároveň sa vzdelávali v otázkach udržateľného rozvoja. V niektorých krajinách sa žiacke projekty

centrálne vyhodnocujú a najlepšie dostávajú ocenenia. Aj takýmto spôsobom môžu byť žiaci motivovaní k dobrovoľnej a spolkovéj činnosti (EACEA, Eurydice 2012).

Výskum k tejto téme

Výskum na tému výchovy k demokracii a občianstvu sa neustále rozrastá. Venuje sa otázkam principiálnym, tzn. ako sa stavať k takejto výchove, ale i empirickým. Z empirického výskumu však máme neraz protichodné odpovede na podobné otázky (Geboers et al. 2012, EACEA, Eurydice 2012). Tie z dôležitejších, v ktorých sa vedci nie úplne zhodujú, sú nasledujúce otázky. Mali by byť programy organizované z centra alebo by mala školám zostať možnosť výberu, ale i vlastnej iniciatívy v realizácii programov? Mali by byť programy pre žiakov povinné alebo naopak výberové? Pri takýchto sporných otázkach je zrejme dobré nasledovať strednú cestu. V prípade prvej otázky sa naskytuje odpoveď, že inštrukcie pre školy by mali byť pomerne stručné. Je potrebné, aby zadávali určitý smer, ktorým by sa výuka k občianstvu mala uberať, ale zároveň by mali mať riaditelia a pedagogický zbor voľnú ruku iniciatívne organizovať činnosť v súlade s miestnymi zvykmi. Takýto model je realizovaný vo viacerých krajinách EÚ (EACEA, Eurydice 2012). V prípade druhej otázky sa javí ako najlepšia odpoveď nasledujúce: školy by mohli vytvárať prostredníctvom projektov povinne voliteľné predmety, za ktoré by boli žiaci riadne ohodnotení známku, prípadne všeobecne uznávaným certifikátom. Aj takáto prax je v Európe bežná.

Súčasný výskum však hovorí aj mnoho dôležitých vecí, ktoré sa predkladaných programov týkajú; tie však vo svojej stratégii nerátajú s týmito vplyvmi.

Za najdôležitejšie poznatky vedeckého výskumu by som v skratke uviedol tieto: to, že mládež vykazuje známky politického extrémizmu, nie je problémom mládeže, ale spoločnosti. Predpokladať, že sa mládež zmení alebo napraví bez zmeny pomerov „vo svete dospelých“, je mylné (Osler & Starkley 2006). Mysieť žiaka nie je formovaná iba v škole, ale uvedomuje si aj čo sa deje okolo neho. Politici by si mali uvedomovať pri každom svojom kroku aj to, ako to vplýva na myseľ budúcich generácií. Snaha učiteľov zvelaďovať poctivé hodnoty občianskej spoločnosti a demokracie bude márna, pokiaľ tieto hodnoty neprijíma za svoje aj širšia spoločnosť. V tomto bode sa objavuje problém chápania výchovy k občianstvu. Nemôžeme predpokladať, že výstupom výchovy k občianstvu budú dobrí občania, pretože každý jedinec vníma záležitosti okolo školy rozdielne, s ohľadom na jeho predošlé skúsenosti. Výchova k občianstvu by teda mala byť skôr o debate, čo to znamená byť občanom, než o učení sa istých princípov či hodnôt, ktoré niektorí považujú za občianske cnosti (Biesta & Lawy 2006).

Čo sa týka samotnej efektivity jednotlivých programov a prístupov, Geboers et al. (2012), ktorí zozbierali výsledky hojného počtu vedeckých výskumov, hovoria o viacerých pozitívnych vplyvoch výchovy k občianstvu. Za najdôležitejší prvok vo výuke považujú osobu učiteľa a demokratický étos v triede. Výskumy ukazujú, že atmosféra dialógu v triede má vplyv na pochopenie občianskych práv či toleranciu menšín. Jednoznačne sa ukazuje, že otvorená diskusia o politike, ale i o úlohách médií a žurnalistiky má pozitívny vplyv na postoje mládeže. Obyčajné preberanie látky, či už na mediálnej alebo občianskej výchove má síce vplyv na vedomosti žiakov, nevytvára však u nich ducha aktívnej účasti. Naopak vytváranie možností pre kritické myslenie a diskusiu vedie k pozitívnym sklonom. Žiaci si zlepšujú komunikačné schopnosti a skôr riešia konflikty dialógom než násilím. Podobné účinky má aj skupinová práca v kolektíve, pretože učí mládež vyjednávať a dohodnúť sa na kompromise.

Efekty činnosti mimo školy majú zmiešané výsledky. Na jednej strane sa môže mládež mimo školy priamo stretnúť s tým, ako funguje demokratická spoločnosť a politický systém v praxi. Vlastné zapojenie do komunitnej činnosti má aj pozitívny vplyv na informovanosť mládeže v oblasti politiky. Na druhej strane výskum naznačuje, že povinné vykonávanie práce pre miestnu komunitu znižuje vôľu

vykonávať dobrovoľnú činnosť v budúcnosti. Naopak dobrovoľnícka činnosť pre obec má tendenciu ovplyvňovať pozitívne. Žiaci, ktorí sa venujú sociálne znevýhodneným osobám, ukazujú sklony k spoločenskej zodpovednosti aj v budúcnosti. Osobná skúsenosť v týchto prípadoch znamená aj zvyšovanie miery tolerancie. Dobrovoľná práca pre komunitu však rozvíja aj ďalšie demokratické zručnosti: žiaci sú občiansky angažovaní, uvedomujú si váhu jednotlivého občana, učia sa rešpektovať iný názor. U niektorých sa môžu prejaviť dôležité organizačné či vodcovské schopnosti. Ducha demokracie môže u žiakov posilniť aj účasť v školských kluboch, najmä však v tých, kde prebieha diskusia, rozhoduje sa o organizácii a je potrebné premýšľať (Geboers 2012).

Na zhrnutie, výskum ukazuje, že diskusia a priestor pre reflexiu, rovnako ako demokratický duch v pedagogickom zbore majú veľký vplyv na postoje žiakov. V otázke formálnej výuky sú pozitívne efekty vnímané najmä pri zapájaní žiakov do výukového procesu cez skupinovú prácu a riešenie problémov. Zároveň je však výskum na túto tému stále pomerne obmedzený a neraz ponúka protichodné závery v závislosti od použitej výskumnej metódy.

Bibliografia

Biesta, G., & Lawy, R. (2006). From teaching citizenship to learning democracy: overcoming individualism in research, policy and practice. *Cambridge Journal of education*, 36(1), 63-79.

Crick, B. R. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools: final report of the Advisory Group on Citizenship, Qualifications and Curriculum Authority*. Qualifications and Curriculum Authority.

EACEA, Eurydice (2012). *Citizenship Education in Europe*. Brussels: Eurydice. doi:10.2797/83012

Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., & ten Dam, G. (2013). Review of the effects of citizenship education. *Educational Research Review*, 9, 158-173.

Osler, A., & Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: a review of research, policy and practice 1995–2005 1. *Research papers in education*, 21(4), 433-466.

Rovesnícke vzdelávanie a demokracia

Zapojenie rovesníkov do aktivít, ktoré by zvýšili spoločenskú angažovanosť a naučili mladých ľudí schopnosti potrebné pre život v demokratickej spoločnosti, je považované za moderný a účinný spôsob vzdelávania. Tento pohľad zdôrazňujú medzinárodné organizácie, ako napríklad Rada Európy¹, a uvedomili si ho aj vlády vo viacerých krajinách Európy². V nasledujúcom texte predstavíme niekoľko projektov, ktoré boli alebo sú realizované v okolitých krajinách na podporu výchovy o demokracii a ľudských právach.

Vo Fínsku napríklad Mannerheimova liga pre blaho detí už vyše štyridsať rokov spolupracuje s druhým stupňom základných škôl na schéme študentskej podpory. Projekt sa začal ako rovesnícka kampaň proti užívaniu drog. Medzičasom sa vyvinul do dlhodobého programu, ktorý má za cieľ vytvárať bezpečné a podporujúce vzdelávacie prostredie a školskú komunitu. Podporuje sa participácia mladých, rovnosť, demokratické vzdelávanie a spolupráca medzi žiakmi a zamestnancami školy.

¹ Rada Európy (2012). *Human Rights and Democracy in Action Looking Ahead*. Brusel: Rada Európy

² Rada Európy (2013). *Three Country Audit of the Lower Secondary Curriculum*. Brusel: Rada Európy

Činnosti majú u študentov zvyšovať pocit spoluzodpovednosti a zvýšiť spoluprácu na školách. Cieľom je podporovať pocit súdržnosti na škole,robiť školský proces príjemnejším i bezpečnejším a zvyšovať spoločenskú zodpovednosť.

Hlavnou činnosťou rovesníckej podpory je oboznamovanie nových spolužiakov o pomeroch na škole a organizácia aktivít podporujúcich socializáciu študentov. Mentori organizujú hry a iné akcie, vytvárajú možnosti pre učenie sa na základe skúsenosti. Takisto slúžia ako dôveryhodní partneri, s ktorými môžu študenti rozprávať o zložitých osobných otázkach. Spolupracujú so žiakmi a pedagogickým zborom aj v prípadoch šikanovania. Okrem toho usporadúvajú rôzne tematické dni, kampane a spoločenské udalosti.

Keďže do organizácie sú neraz zapojení i ďalší študenti, tieto aktivity ponúkajú možnosť neformálneho vzdelávania na pôde školy. Žiaci sa môžu naučiť zručnostiam spolupráce, pomôcť druhým študentom a budovať na škole ducha spolupráce a vzájomnej podpory. Práca s rovesníkmi je zvyčajne zábavná a žiaci sú preto viac motivovaní pracovať pre školu. Samotní mentori získavajú vďaka práci s rovesníkmi dôležité skúsenosti a zručnosti potrebné pre budúci život, ale i oficiálny certifikát, ktorý im môže pomôcť pri prihlasovaní sa na vysoké školy či uchádzaní sa o zamestnanie.

Mannerheimova liga pôsobí vo všetkých regiónoch, aby mohla podporovať zapojené školy: poskytujú tréning mentorov i (dospelý) dozor (z radov pedagógov). Miestne asociácie Mannerheimovej ligy podporujú rovesnícke aktivity aj finančne, prípadne organizačne³.

Vo viacerých krajinách sú rovesníci zapájaní do riešenia problémov s konfliktmi na školách a šikanovaním.

Francúzsky program organizovaný ministerstvom školstva má za cieľ predchádzať násilliu na školách a vytvárať priateľské prostredie založené na spolupráci. Program samozrejme obsahuje aj tréning pre mladých ľudí, ktorí sú ochotní stať sa prostredníkmi a pomáhať tým riešiť šikanovanie na škole². Podobný projekt na riešenie konfliktov vo Fínsku sa nazýva VERSO. Zapájajú sa do neho vzdelávacie inštitúcie od materských škôl až po stredné školy. Školy participujúce v projekte sa snažia vytvárať bezpečné prostredie pre riešenie konfliktov a zapájať do neho všetky zúčastnené strany. Okrem samotnej mediácie konfliktov tento proces vedie aj k budovaniu zodpovedného občianstva, pretože zvyšuje povedomie o právach jednotlivca, schopnosť zapájať sa do debaty a byť vypočutý. Aj tento projekt samozrejme poskytuje možnosť tréningu pre mládež i pre dospelých, ktorí na proces dozerajú⁴. Projekt spoluorganizovaný UNICEF-om v Chorvátsku mal podobné praktické výstupy. Participujúci študenti si zlepšili schopnosti rozpoznávať násillie a problémové situácie, riešiť problémy nenásillnou cestou, vypočuť si rozdielny názor, snažiť sa dosiahnuť kompromis a byť otvorený inakosti⁵.

Cieľom moldavského projektu organizovaného na základných i stredných školách bolo rovnako zlepšiť schopnosť riešiť konflikty medzi mladými ľuďmi a ich okolím. Zapojené školy zaznamenali nižší počet konfliktov a študentskí aktivisti sa zlepšili v spoločenských zručnostiach. Rodičia zapojených žiakov takisto vyjadrili spokojnosť s projektom, vďaka čomu môžeme hovoriť aj o pozitívnom dopade na medzigeneračné vzťahy⁶.

Zaujímavý a moderný projekt predstavila holandská organizácia Anne Frank House a zapojila do neho študentov a učiteľov z niekoľkých krajín. Hlavným motívom projektu je interaktívnou formou

³ Získané z https://www.mll.fi/en/peer_support_in_schools/mll-peer-support-scheme/ (mŕtvy link, v skutočnosti som to našiel cez webarchive:

https://web.archive.org/web/20160913015052/https://www.mll.fi/en/peer_support_in_schools/mll-peer-support-scheme/)

⁴ Získané z <http://www.ssf-ffm.com/vertaisovittelu/index.php?id=IN%20ENGLISH>

⁵ Uzelac, M. (2001). *Za svemire: Peaceful Conflict Resolution Guide for Primary and Secondary Schools*. Zagreb: Mali Korak.

a výmenou skúseností u študentov prehľbovať medzi-kultúrne porozumenie a smerovať k odstráneniu rozporov medzi žiakmi. Okrem toho, že sú študenti aktívne zapájaní do vytvárania projektov a iniciatív, ktoré by mali potenciál naplniť tento cieľ, sú zároveň prepojené telekomunikačnými prostriedkami so zahraničnou triedou. Zdieľaním informácií o jednotlivých aktivitách si vzájomne odovzdávajú spätnú väzbu, poskytujú pripomienky či návrhy a získavajú tak možnosť konfrontovať sa s odlišnými skúsenosťami⁶.

Portugalský projekt „Škola: cesta k rovnosti“ mal za cieľ zlepšiť úroveň tzv. neformálneho vzdelávania na školách využitím techník kooperatívneho vzdelávania a povzbudiť tak mladých ľudí k uvedomovaniu si vlastnej schopnosti robiť zmeny. Program mal u mladých ľudí vybudovať zručnosti potrebné k demokratickej angažovanosti a kreatívnym spôsobom prehľbiť povedomie o rovnosti. Súčasťou projektu bolo aj vytvorenie „sekcie práv“ (Rights Desk) na školách, knižniciach, či na iných miestach vhodných pre študentov. Sekcia sa zameriava na propagáciu rovnosti príležitostí a ľudských práv, je prístupná mládeži i učiteľom a sú v nej dostupné informačné či pedagogické materiály. Študenti mali spolupracovať na jeho činnosti, poskytovať praktické informácie a podporu mladým ľuďom a vykonávať propagačné aktivity^{6 7}.

V Poľsku už od deväťdesiatych rokov organizuje Centrum Občianskej Výchovy v spolupráci s niekoľkými zahraničnými inštitúciami program nazývaný Mladí ľudia konajú⁸. Študenti základných a stredných škôl, ktorí majú ambíciu meniť situáciu vo svojom okolí, sú trénovaní vo vyhľadávaní a riešení problémov, príprave plánov, vytváraní pracovných kolektívov, zadávaní a rozdeľovaní úloh. Po tréningu sa samostatne angažujú v riešení lokálnych problémov, ale i vyhľadávaní ďalších mladých ľudí, ktorí by tiež chceli pomôcť.

Učitelia, ktorí dohliadajú na žiacku činnosť, hodnotia projekt veľmi pozitívne. Žiaci získavajú schopnosti potrebné pre život v demokratickej spoločnosti: občiansku angažovanosť, sebadôveru, nezávislosť, zmysel pre podnikanie, ale i odvahu nadväzovať styky so spoločenskými a štátnymi inštitúciami. Za dôležitý aspekt projektu je považovaná aj národná výstava vo Varšave, kde sa prezentujú jednotlivé žiacke projekty. Študenti majú možnosť vymieňať si skúsenosti, prípadne získať spätnú väzbu od rovesníkov či expertov, ktorí sú na výstave tiež prítomní.

Príklad rovesníckeho vzdelávania o praktických aspektoch života v demokracii máme aj zo Spojeného kráľovstva. Britský Úrad vlády vyvíja úsilie na zvýšenie volebnej účasti prostredníctvom osvetu a propagácie týkajúcej sa volieb a volebného práva. V spolupráci s organizáciami UK Youth a Škótskym mládežníckym parlamentom vytvorili niekoľko propagačných materiálov. Spoločným cieľom týchto podkladov je poskytovať aktívnym mladým ľuďom možnosti a návody, ako svojim rovesníkom vysvetľovať dôležitosť účasti na voľbách. Materiály obsahujú návody na interaktívne aktivity, ktoré majú mladým ľuďom priblížiť, ako pristupovať k voľbám, ako funguje politický systém a jeho jednotlivé

⁶ ODIHR (2009) *Human Rights Education in the School Systems of Europe, Central Asia and North America: A Compendium of Good Practice*. Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights

⁷ AJP- Action for Justice and Peace (2009). „School, a Path to Equality“: A Multi-Year, Non-Formal Education Approach

⁸ Craddock, A., Fischer, J., Subreenduth, S. (2009). *Teaching for Democracy Assessing Project Citizen in Poland, South Africa, Ukraine and the United States*. Bowling Green, Ohio: International Democratic Education Institute.

zložky, čo sú to politické strany a združovanie záujmov; rekapitulujú politickú históriu, objasňujú demokratické hodnoty a princípy, prípadne ich učia potrebné spoločenské zručnosti^{9 10 11}.

V Spojených štátoch vytvorila iniciatíva na podporu reprezentatívnej demokracie FairVote podobný vzdelávací program pre stredné školy, do ktorého zapojila študentov vysokých škôl ako mentorov. Program mal doplniť tradičnú výuku občianskej výchovy vzdelávaním o systéme zastupiteľskej demokracie. Keďže boli do programu zapojení vrstovníci, atmosféra na hodinách bola neformálnejšia. Študenti boli podnecovaní k tomu, aby sa zapájali do diskusie so svojimi spolužiakmi. Žiaci sa naučili o histórii a praxi amerického politického systému i v medzinárodnom porovnaní, zlepšili svoju mediálnu gramotnosť a v neposlednom rade získali praktické vedomosti o volebnom procese a iných aktívnych spôsoboch demokratickej angažovanosti^{12 13}.

V oboch prípadoch sa jedná o rozsiahle a vyčerpávajúce materiály, sú však písané formou, ktorá je prístupná mládeži. Vyhodnotenie projektov ešte neprebehlo, preto nemôžeme hovoriť o ich praktických dopadoch. Konceptuálne sa však jedná o inšpiratívne podklady.

V Spojených štátoch existuje program, ktorý zapája študentov vysokých škôl do vytvárania projektov a kampaní na boj proti extrémizmu a nenávisťným prejavom na internete. Program bol vytvorený ako súťaž medzi viacerými tímami na univerzitách po celom svete. Zapojené tímy mali za pomoci obmedzených zdrojov vytvoriť a zrealizovať nejakú spoločenskú alebo digitálnu iniciatívu, produkt alebo nástroj. Ten mal umožniť, prípadne motivovať ich spolužiakov a kolegov k tomu, aby sa zapájali do boja proti extrémizmu. Tímy boli ohodnotené na základe efektivity oslovovania ich rovesníkov a zároveň praktickej schopnosti ich projektu bojovať proti extrémizmu. Najlepšie tri tímy získali finančné odmeny a boli pozvané na medzinárodnú konferenciu, prípadne diskutovali o svojich výstupoch so zástupcami obcí a komunít. Program teda motivoval študentov a následne ich spolužiakov k tomu, aby bojovali s extrémizmom. Vytvoril kontakty medzi zainteresovanými osobami, ktoré sú odhodlané s extrémizmom bojovať. V neposlednom rade je prínosným výstupom tejto iniciatívy aj to, že vytvorené nástroje môžu byť používané širokou verejnosťou. Na druhej strane, v našich podmienkach nepraktickým predpokladom tohto programu bola finančná podpora pre jednotlivé zapojené tímy i pre víťazov (na projekte sa finančne spolupodieľal Facebook a Ministerstvo zahraničných vecí USA)^{14 15}.

Z uvedených príkladov môžeme vidieť, že zapojenie rovesníkov do vzdelávania o demokracii a ľudských právach je bežné v mnohých krajinách. Viacero projektov zapájalo rovesníkov do riešenia konfliktov na škole a v komunite a pri boji so šikanovaním. Mladí ľudia tak pomohli budovať atmosféru dialógu,

⁹ Democratic Engagement Team, (2015). *Youth count! democracy challenge*. London: Cabinet Office. Dostupné z <https://www.gov.uk/government/publications/youth-count-democracy-challenge>

¹⁰ Democratic Engagement Team, (2015). *Rock Enrol!®: engaging young people in democracy*. London: Cabinet Office. Dostupné z <https://www.gov.uk/government/publications/rock-enrol-engaging-young-people-in-democracy>

¹¹ Democratic Engagement Team, (2015). *Youth democracy peer education: training and resources*. London: Cabinet Office. Dostupné z <https://www.gov.uk/government/publications/youth-democracy-peer-education-training-and-resources>

¹² FairVote, (2011). *Learning democracy: a voting curriculum, lesson plans*. Takoma Park, Maryland: FairVote. Dostupné z http://archive.fairvote.org/learningdemocracy/Learning%20Democracy_8.9.09.pdf

¹³ FairVote, (2011). *Learning democracy... a student's guide to voting*. Takoma Park, Maryland: FairVote. Dostupné z http://archive.fairvote.org/media/brochures/learning_democracy_brochure.pdf

¹⁴ EdVenture Partners, (2015). *Official Contest Rules*. Dostupné z: <https://ece.curtin.edu.au/local/docs/P2PCEOfficialContestRules.pdf>

¹⁵ Európska Komisia, (2017). *Peer to Peer: Challenging Extremism (P2P)*. Dostupné z https://ec.europa.eu/home-affairs/node/7398_en

pochopenia a tolerancie a sami sa naučili riešiť problémy vo vzťahoch medzi svojimi rovesníkmi. Iné programy zapájali rovesníkov do riešení problémov na svojej škole či v obci. Žiaci nadobudli organizačné, manažérske a vodcovské schopnosti, naučili sa spolupracovať so štátnymi inštitúciami či inými organizáciami.

V iných programoch bolo rovesnícke vzdelávanie len jednou z použitých metód výchovy k demokracii a ľudským právam. V rámci rozsiahlejších projektov boli mladí ľudia zapájaní do osvety svojich rovesníkov, čím zvyšovali pocit dôvery, spolupatričnosti, tolerancie a bezpečnosti na školách. Zároveň sa žiaci naučili vážiť si hodnotu druhého života, ale i rešpektovať rozdielny názor a riešiť konflikty dialógom, nie násilne.

Posledná skupina programov zapájala mladých do vzdelávania svojich rovesníkov o fungovaní demokracie a potrebe byť demokraticky angažovaný. Projekty z krajín s anglosaskou tradíciou zdôrazňovali dôležitosť poznania politického systému a jeho histórie, taktiež kládli dôraz na praktické znalosti ohľadne volebného procesu a rozhodovaniu vo voľbách.

Extrémizmus

Pokiaľ by sme sa chceli zahraničnými skúsenosťami inšpirovať aj v otázkach extrémizmu, teoretická aj empirická literatúra nám ponúkajú množstvo zdrojov. V západných krajinách sa v súčasnosti boria nie len s politickým extrémizmom, ktorý je problémom aj na Slovensku, ale i s extrémizmom, ktorý má náboženské pozadie. Môže sa zdať, že tieto dva fenomény spolu nesúvisia. Nazdávame sa však, že je prospešné inšpirovať sa skúsenosťami, ktoré vykazujú pozitívne výsledky pri boji s extrémizmom.

V Austrálii napríklad univerzita vo Victorii zostavila na základe odpovedí niekoľkých stoviek zainteresovaných osôb rozsiahlu štúdiu¹⁶, ktorá mala pomáhať vláde, politikom i celej spoločnosti vysporiadať sa s islamským terorizmom. Aj napriek tomu, že na Slovensku nemáme s islamským extrémizmom problém, niektoré závery vychádzajúce z výskumu tohto fenoménu sú využiteľné aj u nás.

Spomenutá štúdia z Austrálie¹⁶ napríklad hovorí o niekoľkých faktoroch, prečo sa jedinci rozhodujú zaradiť sa medzi extrémistické skupiny ľudí. Autori uvádzajú, že, ako to už v spoločenských vedách býva, neexistuje jediný činiteľ, ktorý z jedinca spraví extrémistu. Jedná sa skôr o kombináciu nasledujúcich faktorov: osobné problémy psycho-sociálneho charakteru, prípadne násilie v rodine, nedostatok pocitu spolupatričnosti, túžba byť autentický a získať uznanie. Ďalšie faktory sa týkali najmä extrémistov s moslimským pozadím, ale rovnako ich je možné s miernou adaptáciou pre miestne účely využiť aj u nás. Jedná sa najmä o problémy, ako sú sociálne vylúčenie či rasová diskriminácia, neschopnosť miestnych popredných predstaviteľov získať si mládež, prípadne schopnosť individuálnych vodcov negatívne ovplyvňovať mladých. S tým súvisí nedostatočná znalosť orgánov o podobných vodcoch spojená s nedostatkom ich monitorovania. Posledným spomenutým faktorom bola otázka politická. Aj keď autori štúdie hovorili najmä o nespokojnosti miestnych moslimských komunít s angažovanosťou austrálskej armády vo vojnách v Afganistane či Iraku, prípadne s postojom austrálskej vlády v izraelsko-palestínskom konflikte, nespokojnosť s celkovým politickým (i geopolitickým) smerovaním Slovenska sa dá pozorovať aj u podporovateľov politického extrémizmu u nás.

Tá istá štúdia¹⁶ hovorí aj o roli demokracie v otázke extrémizmu a boji s ním. Demokracia je všeobecne považovaná za dobrý režim, pretože jednotlivcom ponúka záruku rozsiahleho množstva práv a slobôd.

¹⁶ (Tahiri & Grossman 2013)

Rovnako však autori prízvukujú nutnosť zodpovednosti politického vedenia krajiny tak, aby nedochádzalo k nespokojnosti. Aj keď sa režim sám tituluje ako demokratický, skutočné predstavy o ňom ovplyvňuje samotná prax politiky, konkrétne opatrenia (realpolitika). Systémové nastavenie je tiež významné, najmä ak demokracia dospeje do štádia, keď sa rozhoduje veľmi pomaly, prípadne byrokraticky. V neposlednom rade frustráciu u jedincov zvyšuje i nemožnosť, prípadne neschopnosť politicky sa angažovať. Preto sa autori štúdie nazdávajú, že výchova k demokracii je kľúčovým cieľom výchovného procesu.

Na záver štúdie¹⁶ sa autori snažia odpovedať na otázku, ako čeliť extrémizmu a znížiť potenciálne ohrozenie spoločnosti. Okrem už spomínaného vzdelávania k demokracii, respektíve ku kritickému a analytickému mysleniu, je potrebné aj zmeniť prístup k potenciálnym extrémistom. Autori štúdie považujú za dôležité hľadať taký naratív, ktorý spoločnosť nerozdeľuje, ale naopak spája ju. Autori nepovažujú za správne, ak sa vytvára postoj k extrémistom, v zmysle „my proti nim“. Radšej by sa mal hľadať spôsob, akým osloviť extrémistov spôsobom „my všetci spoločne“. Podobné závery ponúka aj štúdia Európskeho parlamentu¹⁷.

Autori spomínanej austrálskej štúdie vyjadrujú pochybnosti o efektívite pri otázke cenzúry „alternatívnych médií“. Miesto ich umlčivania, ktoré považujú za náročné a nepraktické, vyzývajú k spoločnej diskusii, k presvedčaniu argumentami, nie silovými prostriedkami. Nakoniec, štúdia hovorí o role vlády, ktorá by mala rozväzovať ruky a prenechávať právomoci miestnym komunitám. Tie by mali byť v prvom rade aktívne, aby zabránili šíreniu extrémizmu¹⁸. Tieto závery vychádzajú z tradície anglosaskej kultúry, ktorá prízvukuje rolu slobody prejavu, ale najmä spoločenskej spolupatričnosti, ktorá nie je vynucovaná centrom, ale je budovaná prirodzene a nenútene vďaka dobrovoľnej činnosti jej členov. Zahraničný výskum teda pre nás môže byť veľmi vhodnou inšpiráciou a môžeme z neho prijímať závery aj bez nutnosti organizovať podobne rozsiahle výskumy u nás.

Je však nutné povedať, že západné krajiny sa neorientujú výhradne na islamský extrémizmus, pretože tradičný politický extrémizmus, či už zľava alebo sprava je i naďalej predmetom záujmu politických elít i mimovládnej činnosti. Najväčším prínosom pre oslabenie extrémistických tendencií v spoločnosti sú považované mimovládne a dobrovoľnícke organizácie, ktoré pracujú priamo v teréne¹⁹. Všeobecne sa ukazuje, že najefektívnejším spôsobom, ako bojovať s extrémizmom, je pristupovať k jedincom profesionálne a snažiť sa ich zapájať do života spoločnosti. Na to sú vhodní najmä ľudia, ktorí sa v prostredí extrémistov pohybovali, majú znalosti o pomeroch a zároveň majú schopnosť komunikácie s ľuďmi s extrémistickými názormi.

Existuje mnoho príkladov z praxe, ktoré nám môžu dať návod na to, ako s politickým extrémizmom bojovať. Najväčšie množstvo príkladov prichádza z Nemecka, ktoré v dvadsiatom storočí zažilo vlády oboch foriem politického extrémizmu. Preto sa môžeme nazdávať, že prax boja proti extrémizmu je v tejto krajine na vysokej úrovni. V Nemecku pôsobí niekoľko mimovládnych organizácií, ktoré školia ľudí, ktorí sa s extrémistami pravidelne stýkajú – či sa jedná o učiteľov, policajtov alebo sociálnych pracovníkov. Okrem toho sú tieto zainteresované osoby tréňované na konverzáciu s extrémistami, aby ich mohli presvedčať o nesprávnosti ich názoru či konania. Mimovládne organizácie zároveň podchytávajú členov extrémistických skupín, ktorí by chceli zmeniť svoj život: napomáhajú im vrátiť sa do života, ktorý je spoločnosťou akceptovaný. Existujú aj organizácie či programy, ktoré mladých ľudí extrémistického zamerania podchytávajú priamo na ulici. Vytvárajú pre nich záujmové činnosti športového a kultúrneho charakteru. Proti-rasistické vzdelávanie či tréning k sociálnym zručnostiam sú

¹⁷ (Bigo et al. 2014)

¹⁸ (Tahiri & Grossman 2013)

¹⁹ (Chircop 2015, Radicalisation Awareness Network 2017)

iba doplnkom tejto činnosti. Hlavnou myšlienkou takýchto projektov je, že problém extrémizmu nie je problémom mládeže, ale širšej spoločnosti. Preto je prínosné, ak sa celá spoločnosť (komunita) zapája do riešenia tohto problému, prípadne problému identity²⁰.

Mohlo by sa zdať, že takéto programy akosi zamieňajú vinníka a obeť a pomáhajú tým, ktorí spoločnosti vlastne škodia. Mohli by sme súhlasiť s takouto interpretáciou, avšak činnosť mimovládnych organizácií nie je obmedzená len na podchytyvanie samotných extrémistov. Tretí sektor sa zaoberá aj ochranou obetí extrémizmu, ich právnou podporou, prípadne asistenciou rodinám, kde sa dieťa zapája do extrémistických činností²⁰.

Okrem toho existuje aj mnoho akcií a projektov, ktoré priamo pôsobia na extrémistov ako pôvodcov škody a zla. Jedna mimovládna organizácia v Nemecku sa rozhodla darovať určité množstvo peňazí na boj proti extrémizmu za každý nenávisťný komentár na Facebooku, prípadne za každý prejdený meter na neonacistickom pochode. Zaujímavým počinom bolo rozdávanie tričiek na neonacistickom festivale, ktoré po vypraní odkryli odkaz na mimovládnu organizáciu EXIT. Táto pomáha extrémistom pri návrate k normálnemu životu. Iným príkladom je nemecká stránka no-nazi.net, ktorá sleduje aktivitu neonacistov na internete a nielen zábavným, ale i informatívnym spôsobom sa snaží bojovať proti tomuto fenoménu²¹. Existuje teda množstvo praktických príkladov i postupov z okolitých krajín, z ktorých sa môžeme na Slovensku veľmi dobre inšpirovať.

Zdroje

Bigo, D., Bonelli, L., Guittet, E. P., Ragazzi, F. (2014) *Preventing and countering youth radicalisation in the EU*. Brussels: European Parliament

Chircop, D. (2015) *Education and Intercultural Dialogue as tools against radicalisation*. Brussels: European Parliament

Radicalisation Awareness Network (2017) *Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism. Approaches and Practices*. Brussels: European Commission

Tahiri, H., Grossman, M. (2013) *Community And Radicalisation: An examination of perceptions, ideas, beliefs and solutions throughout Australia*. Victoria, Australia: Victoria Police and Victoria University

²⁰ (Radicalisation Awareness Network 2017)

²¹ (Radicalisation Awareness Network 2017)